

F.A. HAYEK'İN SAF İKTİSAT TEORİLERİNE BİR BAKIŞ

Salih Alp* – Adem Karakaş**

ÖZET

Bu çalışma temel anlamda F.A. Hayek'in (1899–1992) saf iktisat teorilerini incelemeyi hedeflemektedir. Fikirlerini desteklemek için uzun süren akademik yaşantısının önemli bir bölümünde farklı disiplinler ile çalıştığı için O'nun, teknik iktisada katkıları daha çok 1930'lu ve 40'lı yıllarda olmuştur. Bu dönemler aynı zamanda onun yoğun olarak akademik tartışmalara girdiği dönemi de kapsamaktadır. Önce Keynes ile giriştiği tartışmalar esnasında, para ve konjunktür teorileri şekillenmiştir. Yine aynı dönemlerde piyasa sosyalistleri ile giriştiği ekonomik hesaplama tartışmalarında ise özellikle piyasa sürecine ilişkin görüşleri belirginleşmiştir. Böylece onun iktisadi görüşlerinin analitik yapısı oluşmuştur. Ayrıca neo-klasik iktisadın özellikle genel denge ve tam rekabet modellerine getirmiş olduğu eleştiriler de O'nun özellikle rekabete bakışını göstermesi açısından önemli bir katkı olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: F.A.Hayek, Avusturya İktisat Okulu, Konjunktür Teorileri, Ekonomik Hesaplama Tartışmaları, Keynes Karşısında Hayek.

ABSTRACT

This essay is intend to examine of Hayek's (1899-1992) pure economic theories. For the purpose of support his ideas on the important part of long academic experience, for the studying in different diciplines, he has been additions to economcis in 1930's and 1940's. This periods also contins the periods while he join the dense academic debates. Firstly, during arguing with Keynes, to take shape his money and conjuncture theories. After, arguing with the market socialists on economic calculation, his idea on market process was crystallized. Thus, the analytic structure of his economic aspect was formed. Otherwise, his criticism on the general equilibrium models and perfect competition markets of neo-classic economics is evaluated that in terms of demonstrated point of the view competition, as an important addition.

Keywords: F.A. Hayek, Austrian Economic School, Business Cycles Theory, Economic Calculation Debates, Keynes versus Hayek.

* Sakarya Üniversitesi SBE - İktisat Doktora Öğrencisi – salihalp@tnn.net

** Sakarya Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi – akarakas@sakarya.edu.tr

Giriş

Klasik liberal geleneğin ve Avustura İktisat okulunun yirminci yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden birisi olarak kabul edilen F.A. Hayek, 1950’li yıllara gelindiğinde ekonomi üzerine çok az şey yazmaktaydı. Ekonomiye tekrar döndüğü 1960’lı yıllarda bile saf iktisat teorileri yerine onun yazılarında daha çok piyasa süreci (market process) felsefesinin gündemde olduğu görülmektedir. Onun teknik iktisat ile yoğun olarak ilgilendiği dönemler ise, 1930’lu yıllar ve belki 1940’ların başları olmuştur.

Hayek’in 1974 yılında Nobel ödülüne layık görülmesinde de önemli role sahip olan bu dönemler (Boettke, 1992: 302) onun 1929 bunalımının da etkisiyle daha çok para ve konjonktür teorileri üzerine analizlerini içermektedir. Bu çalışmalar, 1930’lu yıllarda Keynes ile giriştiği tartışmalar ve daha sonraları Keynesçiler ile giriştiği rekabetin kaynağı olmuştur. Yine bu dönemde düşünürün teknik iktisada yönelik bir diğer katkısı olarak, Mises ile birlikte giriştikleri sosyalist ekonomilerde hesaplama tartışmaları göze çarpmaktadır. Bu tartışmalar Hayek’in daha sonraları çalışacağı piyasa süreci teorisi ve bilginin (knowledge) niteliği üzerine düşüncelerinin olgunlaşmasında önemli rol oynamıştır.

Bu anlamda, Hayek’in “teknik iktisat” üzerine katkıları incelenirken, öncelikle onun konjonktür teorisi ve paranın rolü üzerine düşünceleri, etkilendiği iktisatçıların da fikirlerini içerecek şekilde gözden geçirilecektir. İkinci bölümde 1930’larda önce Keynes ve ardından onun uzantısı Keynesyen iktisatçılar ile giriştikleri rekabetin niteliği, üçüncü bölümde ise neo-klasik iktisadın tam rekabet ve genel denge yaklaşımına karşı eleştirileri ele alınacaktır. Son bölümde Mises ile birlikte giriştikleri sosyalist ekonomide hesaplama problemi üzerine yaptığı tartışmalar, taraflar da dâhil edilerek değerlendirilecek, sonuç olarak bir çerçeve oluşturulmaya çalışılacaktır.

1. Hayek’in Para ve Konjonktür Teorisi

1.1. Hayek’in Konjonktür Teorisinin Temelleri

Hayek’in konjonktür dalgaları veya kriz konusundaki ilk düşüncelerini 1929’da Almanca (1933’te İngilizce yayınlanan) “Monetary Theory and the Trade Cycles” adlı eserinde bulmak mümkündür. Hayek, bu eserinde (1933:124–126) para ve kredi imkânlarının üretim yapısını etkilemeyeceği şeklindeki zamanın hâkim görüşünü eleştirmekte ve krizin çıkışında para ve bankaların rolüne dikkat çekerek para yaratımındaki artışın malların nisbi fiyatlarını değiştirerek, sürdürülebilir olmayan bir aşırı yatırıma yol açtığını, bunun da kaçınılmaz olarak krizle sonuçlanacağını ileri sürmektedir.¹ Hayek bu görüşlerini daha sonra yayınlanan “Prices and Production” (1931) ve “Profits, Interests and Investment” (1939) adlı iki kitabında daha da geliştirerek ortaya koymuştur (Büyükalın, 2000).

¹ Genel olarak, konjonktür dalgaları ile ilgili temel soru, ekonominin çeşitli kesimleri arasındaki dengesizliğin parasal mı yoksa reel faktörlerle mi açıklanabileceğidir. Buna göre; Hayek’in teorisi parasal konjonktür teorisi içerisinde değerlendirilmektedir. (Bkz; Yay, 1993:82)

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694 – 528X

Sayı: 18

Ekim – Kasım – Aralık 2009

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Hayek, konjonktür üzerine yaptığı analizlerinde, Mises'in 1912 yılında Viyana'da yayınladığı önemli eseri "The Theory of Money and Credit" adlı eserinden ve Böhm-Bawerk'in sermaye (faiz) teorisi ile Walras'ın genel denge analizini birleştiren Knut Wicksell'den oldukça etkilenmiştir. Bu anlamda Hayek'in, konjonktür teorisini Mises ve Wicksell'in teorilerini birleştirerek (Ricardo ve Mill'i de dahil ederek) formülize ettiği söylenebilir² (Garrison, 1986).

İsveçli iktisatçı Knut Wicksell, "Interest and Price" (1898) adlı çalışmasında para ile fiyatlar genel düzeyi arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkiyi aynı analiz çerçevesinde birleştirmeyi başararak para teorisine önemli katkı sağlamıştır (Büyükalın, 2000). Burada önemli olan paranın kısa dönemli etkisi, kümülâtif süreç olarak tanınan para ile fiyatlar arasındaki faiz haddi aracılığıyla kurulan ilişkidir. O, "parasal etkiler yoksa fiyatlar istikrarlıdır; yani ekonomi durağandır" hipotezinden hareket eder ve bu nokta da "doğal faiz haddi" ile "piyasa faiz haddi" arasındaki ayırma işaret eder. Buna göre ilk durumda tasarruf arz ve talebince belirlenen doğal faiz haddi, bankalarca belirlenen piyasa faiz hadlerine eşittir. Yani faiz hadlerinin fiyatlar genel seviyesi üzerine etkisi nötrdür; fiyatlar genel seviyesi istikrarlıdır (Yay, 1993:93).

Ancak para arzı genişlemesinin bir yolu olarak, ticari bankaların işadamlarına verdikleri krediyi, ellerinde atıl rezervler bulunduğu sürece genişletebilmeleri bu ilk durumu değiştirir. Yatırımların finansmanı için ödünç alınan bu fonlar, reel tasarrufa eklenen "yeni yaratılmış" parayla genişler. Tam kapasite ve tam istihdam varsa, tasarruf artmadan, yani, tüketim malı talebi kısılmadan yatırım talebi yaratıldığı için, toplam mal ve üretim girdileri talebi arzı aşar; bankaların uyguladığı piyasa faiz haddi, doğal faiz oranının altında kaldığı sürece "artık" talep ortaya çıkar. Çünkü ticari bankalar, piyasa faiz haddini doğal faiz oranının altında tutarsa, işadamlarının ek kredi talebini kredi hacmini genişletme yoluyla karşılamak durumundadır. Bu da toplam nakdi talebi, dolayısıyla genel fiyat seviyesini yükseltir. Doğal faiz ile piyasa faiz haddi arasındaki bu fark devam ettiği sürece, toplam sermaye talebi arzdan büyük olmaya ve fiyatlar genel seviyesini yükseltmeye devam edecektir. Bankaların elinde büyük bir atıl rezerv bulunuyorsa ve bu rezervler bankaların yapısını tehlikeye sokmadan azaltılabiliyorsa, piyasa faiz haddinin doğal faiz hadlerine yükselmesi için hiçbir zorunluluk yoktur. Ekonomi böylece yığınli bir enflasyon sürecine girer; fiyatlardaki artış, "artık" talebi gideremez (Kazgan, 1997:153). Buradan çıkan sonuç, fiyat seviyesinin istikrarlı olması için ekonominin dengede olması yeterli bir şart değildir, fiyatlar istikrarlı olsa dahi ekonomiyi dengeden uzaklaştırmaya yol açacak gelişmeler olabilir. Hayek'e göre Wicksell'in teorisi konjonktür analizleri için oldukça önemlidir, çünkü para miktarındaki değişimin faiz hadleri yoluyla fiyat ve üretim yapısını etkilediğini göstermiştir (Yay, 1993:94).

Hayek'in konjonktür teorisinde etkilendiği bir diğer iktisatçı Mises ise Menger'den hareketle ve marjinal fayda analizini takip ederek para teorisini, genel iktisat teorisi ile birleştirmiştir. Doğal faiz haddi ile piyasa faiz haddinin farklılaşmasının üretim ve tüketim malı üzerindeki farklı etkilerinin analizi ile Wicksell'in teorisini geliştirmiş ve bir konjonktür

² Bakıldığında Avusturya Okulunun konjonktür üzerine ilk çalışmaları Böhm-Bawerk (1884-89) ve K. Wicksell (1898), ikincil olarak Mises (1912) tarafından yapılmıştır. Bu anlamda Hayek'in (1930-40) konjonktür analizi bu okulun üçüncü kuşak konjonktür teorilerine dâhil edilebilir. Detayları için (Bkz. Wagner, 1999:65-70).

teorisine dönüştürmüştür. Daha da önemlisi, genel fiyat seviyesi ile nisbi fiyatlar üzerindeki etkileri ayırmıştır.³

1.2. Miktar Teorisinin Eleştirisi

Ünlü ABD’li iktisatçı Irving Fisher tarafından geliştirilmiş olan miktar teorisi, iktisadi istikrar konusuna katkı olarak, genel fiyat seviyesi değişmelerinin nicel (kantitatif) hesaplarla ölçülmesine önem vermektedir (Kazgan, 1999:154). Walras’ın “dolaşımdaki toplam para miktarının ne ürünlerin birbirlerine oranla göreceli fiyatları, ne de arz ve talep üzerinde etkili olamayarak, sadece fiyatları etkiler” tezinin bir uzantısını yansıtan Fisher, bunu bir “alım-satım işlemleri denklemi” yardımıyla matematiksel olarak kanıtlamayı dener (Güvenç, 1999:50).

Bu anlamda Fisher, mübadele denklemi ($MV = PT$) ile miktar teorisinin katı ifadesine ölçülmeye elverişli bir nitelik kazandırmıştır. Ayrıca denkleme büyüklüklerin istatistikî verilerle ölçülebilmesi için, çeke tabi mevduat (My) ve bunun dolanım hızı (Vy)’yi denkleme eklemiştir; çeke tabi mevduat ve banknotun aynı şey olduğunu belirtmiştir. Denklem böylece $MV + MyVy = PT$ haline gelmiştir. Mübadele denklemindeki M , para miktarını; T , fiziksel işlem hacmini; P , fiyatlar genel seviyesini; V , paranın dolanım hızını göstermektedir. Fisher, gerçekte bir özdeşlik ilişkisini gösteren bu denkleminle ilgili açıklamalarında M , V ve T ’nin, P ’yi etkileyeceğini kanıtlar: T ile V veri iken, genel fiyat seviyesi, denge durumlarında para miktarındaki değişme ile aynı yönde ve oranda değişir (Kazgan, 1997:154). Marshall’ın ifadesiyle “dolaşımdaki paranın hacmi ile fiyatlar düzeyi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Eğer birincisi % 10 artarsa, ikincisi de % 10 artar” (Bkz. Güvenç, 1999:50). Bu teori 1930’lara kadar büyük bir kabul görmüştür ancak Hayek bu dönemde miktar teorisine karşı çıkan ender sayıdaki iktisatçılardan birisi olmuştur.

Genel anlamda Hayek mübadele denkleminin geçerliliğine itiraz etmemektedir. Fakat ona göre bu denklem haksız yere parasal analizde birinci planda yer almıştır. Miktar teorisi, para miktarıyla, genel fiyat düzeyi hatta toplam üretim hacmi üzerindeki doğrudan nedensel ilişkiyi gösterir. Ancak bu bilgilerin hiçbiri kişisel (subjektif) kararlar üzerinde etkili değildir. Miktar teorisinde önemli olan para arzı artışının nihai etkisinin, fiyatlar genel seviyesi üzerindeki etkisidir. Nispi fiyatlardaki değişmeler analizde ya yoktur ya da ancak genel fiyat değişiminden sonra bir değişiklik olabilir. Yine fiyatların üretim üzerindeki etkisi, çeşitli üretim kesimlerini etkilemek şeklinde değil, makro ekonomik olarak üretimi etkilemek şeklindedir (Yay, 1993:89–90). Hayek bu görüşü ile dikotomik analizi eleştirmekte, mekanik olarak uygulanan ve subjektif değer teorisine dayanan kişisel davranışları dikkate almayan makro teoriyi reddetmektedir (Öçal vd., 1997:444). Bir anlamda O , miktar teorisini işlevsel araç olarak kabul eder ancak yönetsel açıdan eleştirir (Ercan, 1997:150).

Hayek, paranın kısa dönemde üretim üzerinde etkileri olduğu (nötr olmadığı) düşüncesinden hareket etmektedir. Parasal değişkenlerin fiyatlar ve üretim üzerindeki etkisi, genel fiyat seviyesindeki değişimlerden bağımsızdır. Ya da para miktarındaki bir değişme, fiyatlar genel seviyesi etkilensin ya da etkilenmesin nispi fiyatları ve dolayısıyla üretimi

³ Mises’in konjonktür teorisine yaptığı katkı ile ilgili olarak, Hayek’in ayrıntılı değerlendirmeleri için (Bkz. Hayek, 1933:115–121).

etkileyecektir (Öçal vd., 1997:445). O halde para teorisinin sorunsal paranın genel değerini açıklamak değil, paranın malların nispi fiyatlarını nasıl ve ne zaman etkileyeceği olmalıdır (Hayek, 1931:31).

1.3. Hayek'in I. Konjonktür Teorisi

Hayek konjonktür teorilerini, ABD'yi ilk ziyaret ettiği 1920'lerden sonra geliştirmeye başlamıştır (Haberler, 1986:421). 1930'ların başlarında oluşturduğu ilk konjonktür teorisinde de (çok eleştirdiği) Walras'ın denge analizi çerçevesinde⁴; para teorisi, fiyat teorisi ve sermaye teorisini birlikte ele alan bir analiz oluşturmuştur. Üretim yapılarında ortaya çıkan dengesizliklerin (konjonktür dalgalanmalarının) ortaya çıkışını açıklamak için Wicksell'in denge şartını kullanan Hayek'e göre, dengesizliklerin nedeni için yeterli şart para hacminin elastik olmasıdır. Para hacminin elastikiyetinden dolayı bankalarca talep edilen (kredi) faiz haddi, her zaman denge faiz haddine eşit olmaz. Bu durum konjonktürel dalgalanmaların belirleyicisidir. Daha doğru bir ifade ile iktisadi dalgalanmaların çıkış nedeni, bankacılıktaki kredi sisteminden kaynaklanan para hacmi değişmeleridir (Yay, 1993:99–100; Garrison, 1989:9; Hayek, 1931:105–128).

Hayek'in Londra konferansında sarf ettiği kendi sözleri ile “*Kredi enflasyonu, parasal sistemde görelî fiyatlar sisteminin koordinasyon mekanizmalarını çarpıtan bir dizi karışıklık yaratır. Bu da sistemin bütün sanayi yapısına bir dizi bozuk enformasyon aktarır ki bunlar sonuçta girişimcilerin yatırım alanı seçimlerindeki ve üretim stratejilerinde hatalı kararlara temel oluşturur (...) iflasların artması ve işsizliğin büyümesi bu yanlış enformasyon olgusunun izdüşümünden başka bir şey değildir. Dolayısıyla çözümlenme açısından parasal genişleme ve darlık ne birbirinden ayrılabilir, ne de ayrı ayrı incelenebilecek olaylar değildir*” (Bkz. Güvenç, 1999:45).

Başlangıç olarak ekonominin, kullanılmayan kaynakların olmadığı bir tam istihdam dengesinde olduğunu varsayalım (Yay, 1993:106). Böyle bir ortamda bazı sanayi dallarında teknolojik yeniliklerin veya birtakım karlılık vaad edici yeni olumlu gelişmeler nedeniyle, girişimciler bu fırsatları değerlendirmek için bankalardan kredi talebinde bulunurlar. Bankalar bu talepleri olumlu karşılarlar, çünkü onlarda aynı olumlu perspektifi algılamışlardır. Bu noktada ilk büyük yanlış yapılır; tek tek bankalar bütün bir bankacılık sistemine yönelik olarak üstelik kısa da olsa belli bir zaman içine yayılmış olan kredi taleplerinin belli bir dalda girişimci veya yatırım projesi adedi ve istenen toplam kredi tutarı olarak hangi düzeye geldiğini izlemelerine olanak verecek doğru verilere, yani doğru enformasyona zamanında ulaşamazlar. Yani belli bir alana yönelik olarak ortaya çıkan yatırımcı üşüşmesinin, yatırım patlamasının piyasanın kaldırabileceğinin ötesine geçme noktasına geldiğini, umulan karlılık perspektifinin hızla kaybolmaya doğru gittiğini öngöremezler. Bunun sonucu olarak kredi faizlerini yükseltmezler yani bu yeni gelişme karşısında kredi faizlerini olması gerekenin altında tutarlar. Onların, girişimcileri yatırım projelerini yaparken düşündürecek kadar caydırıcı olmayan faiz oranlarını sürdürme yanlışı, girişimcileri büsbütün yanlışa iter. Ucuz kredi, girişimcilerin kazanç vaad eden alanlara girmelerini cesaretlendirir. Dolayısıyla

⁴ Hayek'te konjonktür analizine bir denge şartı ile başlanması, dengesizliği gösterme yönünde bir metod olarak kullanılmaktadır. Bunun dışında O, genel denge analizinin ekonomide ki işlerliliği konusunda eleştirel bir yaklaşım sergilemektedir. Detaylar çalışmanın içerisinde aktarılacaktır.

ekonominin belli dallarında “gerçekçi olmayan” veya diğer bir ifadeyle “aşırı yatırım” hamlesinin yaşanmasına neden olur (Güvenç, 1999:46; Yay, 1993:106–107).

Belli sektörlerde meydana gelen yatırım patlaması çok geçmeden ekonominin bütününe yayılan bir büyüme etkisi yapar. Ancak bu süreçte, ucuz krediden ötürü sermaye mallarına yani donanım ve makine sanayine yatırım, hammadde ve ara malları üretimine yönelik yatırımlardan daha çok karlılık vaad eder. Bu nedenle yatırım patlaması daha ziyade bu sektörlerde gözlemlenir. Başka bir ifadeyle ekonominin bir bütün olarak büyümesi doğrusal bir çizgide veya her sektöre az çok denk ve eşanlı bir biçimde gerçekleşmez. Özellikle nihai tüketim malları üreten sektörler büyümede geri kalırlar. Oysa büyüyen sektörlerde bir süre sonra kar, rant ücret gibi faktör geliri artışı olur ve bu durum nihai tüketim malına yönelik talep artışına hatta patlamasına yol açar. Ancak tüketim malları üreten sektörler, büyümede geri kaldıkları için bu talep artışını karşılayamazlar. Tüketim ürünleri sektörünün karlılığı artar ve üretimin tüketime yakın aşamasındaki kar marjının yükselmesi, girişimcileri sermaye malları yerine tüketim malları üretmek istemelerine yol açar. Bu da fiyatlarda nispi bir değişme yaratarak üretim faktörlerinin kendiliğinden tersine dönmesine sebep olur. Böylece iki temel sektör arasında ve zaman içerisinde kendini gösteren karlılık iniş çıkışları meydana gelir. Ardından bu karlılık öngörülerinin gerçekçi olmadığı anlaşılması ve önce donanım malları üreten sanayiye yapılan yatırımların, daha sonra da tüketim malları üreten sanayilere yapılan yatırımların gerçek talep ve tasarruf potansiyelinin çok ilerisine gittiğinin yani talep olmayan alana, boşuna bir arz potansiyeli oluşturulmuş olduğunun anlaşılması açığa çıkan krizle birlikte görülür. Yeni yatırımlar yahut artırılan kapasite atıl kalır. Bu durumda işten çıkarmalar, iflaslar ve üretimde gerileme, nihayet ekonomik durgunluk bütün ekonomiyi sarar ve büyümenin yerini durgunluk hatta küçülme alır⁵ (Güvenç, 1999:47–48; Yay, 1993:107).

Kısaca, Hayek bu şekilde oluşan krizlerin ekonomik ajanların davranışlarından ileri gelmediğini, tersine sektörler arasında zaman içerisinde aşama aşama kendini gösteren karlılık (rantabilite) farklılaşmasından, yani yol göstermesi gereken fiyatların “yanlış sinyal” verir hale gelmesinden kaynaklandığının özellikle altını çizer. Bu parasal kökenlidir ve bankacılık sisteminden kaynaklanmaktadır. Problem ise, piyasa faiz hadlerinin o aşamada olması gereken doğal faiz hadlerinin altında kalmasıdır (Güvenç, 1999:48).

Hayek’in bu kriz teorisine getirmiş olduğu “stagflasyon” açıklamasına göre ise ortaya çıkan işsizliği azaltmak için para arzı ile talep yaratılması, her şeyi daha kötü yapacaktır. Para arzı artışıyla bir yandan enflasyon körüklenirken, diğer yandan, kendiliğinden tersine dönen süreç hızlandırılır ve işsizlik daha da artar ve 1970’lerde stagflasyon olarak adlandırılacak işsizlik içinde enflasyon olgusu ortaya çıkar (Yay, 1993:110).

1.4. Hayek’in II. Konjonktür Teorisi: Ricardo Etkisi

⁵ Hayek’in I. konjonktür modelinin dışı açık ekonomiler için uyarlanmasına yönelik bir deneme, ülkemizde yakın tarihli bir makalede yapılmıştır. Böylece Hayek’in I. konjonktür modeli ile 1998’de meydana gelen Doğu Asya Krizi bağdaştırılmaya ve test edilmeye çalışılmıştır. Detaylar için (Bkz; Büyükalın, 2000).

Hayek'in 1931 yılında "Prices and Production" adlı kitabında sunduğu ilk konjonktür ve kriz modeli, yaygın işsizliğin olduğu ve büyük buhranın yaşandığı o günlerde, tam istihdam dengesi ile başlaması ve vardığı iktisat politikası önerilerinin gerçek hayatta yaşanan iktisadi krize pek cevap oluşturmadığı şeklinde eleştirilmiştir. Bu nedenle Hayek ikinci bir model geliştirmeye yönelmiş ve bunu "Profits, Interest and Investment" (1939) adlı çalışmasında ele alınmıştır. Ancak burada O, konjonktür dalgalarının her aşamasını içeren bir model sunmak yerine, temel tezini kanıtlamayı amaçlamıştır. Keynes ile birlikte daha fazla kabul görenin aksine "(belirli şartlarda) tüketim talebindeki artış yatırımları artırmaz, düşürür" tezini kanıtlamak için "Ricardo Etkisi" kavramından yararlanmıştır. Model, üretim faktörlerinin önemli ölçüde "işsizlik" içerisinde bulunduğu bir depresyon durumu ile başlar ve modelin varsayımları şöyledir; Kısa dönemde endüstriler arasında emek akışkanlığı yoktur, parasal ücretler düşürülemez, varolan sermaye donanımı oldukça spesifik ve parasal faiz haddi bankacılık sistemi tarafından sabit tutulur (Yay, 1993:111–112; Hayek, 1939: 5).

Lachmann'ın (1940:180–181) Avusturya iktisadının konjonktür teorisinin statik denge analizinden dolayı tam olarak anlayamadığı, bu analize işsizliğin bulunduğu bir çerçeveden başlanması nedeni ile ekonominin dinamik özelliklerini göstermesi açısından bu yaklaşımın anlaşılma yönünde daha doğru bir teori olarak belirttiği, Hayek'in "Ricardo etkisi" olarak adlandırdığı teorisinin özü, David Ricardo'nun "ücretlerdeki bir yükselmenin girişimcileri, sermayeyi emeğe ikame etmeye teşvik edecektir" şeklindeki düşüncesine dayanır⁶ (Yay, 1993:113; Akdiş, 1994). Ancak Hayek için önemli olan, aynı eğilimin tersidir, yani ürün fiyatlarına görece ücretlerdeki genel bir düşüş nedeniyle daha fazla emeğin daha az makine karşılığı kullanılacağıdır. Hayek buna "Ricardo etkisi" demektedir.

Düşünür "Ricardo etkisi"ni konjonktür analizinin boom ve depresyon dönemlerine uygulamıştır. Ona göre konjonktürün yükselme aşaması, yatırım harcamalarındaki artışın tasarrufları aştığı ve keynesyen çarpan ve hızlandırıcı etkisinin büyük ölçüde işlediği bir dönemdir. Yatırımlardaki artış, gelirleri ve tüketim malı talebini artırırken, talepteki değişimler hakkındaki olumlu beklentiler yatırımları daha da artıracaktır. Ancak Hayek'e göre, gelirdeki ve tüketim talebindeki artış her zaman yatırımları artırmaz. Ekonominin söz konusu genişleme sürecinde, tüketim malları kesiminde tam istihdama varıldığında, tüketim malları talebindeki artış bu malların fiyatını artırırken reel ücretleri⁷ düşürecek ve böylece tüketim malları kesiminde karlar artacaktır. Bu aşamada hızlandırıcı etkisinin karşısına Ricardo etkisi çıkmaktadır. Tüketim malları fiyatlarındaki artış ve reel ücretlerdeki düşme, girişimcileri daha ucuz faktörden yani emekten daha çok kullanmaya ve daha emek yoğun tekniklerle üretilen (tüketim malı) yatırımlara yöneltecektir. Sonuçta, tüketim talebindeki artış yatırımları artırmayacak, aksine düşürecektir (Yay, 1993:115–118).

Bahsedilen süreçte ekonominin tüketim kesiminde getiri haddinin yüksekliği (ve sermaye kesimindeki getiri haddi düşüklüğü) nedeniyle girişimciler, kısa dönemli olarak tüketim mallarına yönelecektir. Buna karşın sermaye malları kesiminin üreticileri, bir yandan

⁶ Ricardo'nun sermaye malı olarak makineler ile emek kullanımı arasındaki ikame ilişkisini içeren fikirlerinin orijinal metni için Bkz. Ricardo (1997:335–343).

⁷ Hayek, reel ücreti; işçilerin elde ettikleri parasal ücretin, üretimine katıldıkları spesifik malların fiyatına oranı olarak almaktadır (Yay, 1993:116).

tüketim malları getirisinde artma dolayısıyla kendi ürünlerine olan talebin ve fiyatların düşmesi, diğer yandan hammadde fiyatlarının artması nedeniyle üretimlerini kısmak zorunda kalacaktır. Sektörler arasında emek akışkanlığı (mobilité) olmadığı varsayımı altında, tüketim malları sektöründe yüksek kar oranı ve emek talep fazlasının; sermaye malları sektöründe ise düşük kar oranları (ya da faiz haddinin altındaki kar) ve emek arz fazlasının (işsizliğin) bulunduğu bir ekonomi ortaya çıkacaktır. Ekonomi geneline bu yatırımların düşmesi ve yaygın işsizlik şeklinde yansiyacaktır. Bu dönemde yatırımlardaki düşüş ve işsizlik tüketim malı talebini ve dolayısıyla üretim ile fiyatları kısar. Söz konusu bu depresyon döneminin özellikleri ise işsizliğin (ki özellikle sermaye malları kesiminde) çok yüksek olması, tüketim malları fiyatlarının ve karlarının düşük, reel ücretlerin yüksek olmasıdır. Karların düşük, reel ücretlerin yüksek olması, girişimcileri veri bir çıktı üretimi için, nispi fiyatı düşük olan faktörlerden daha çok kullanan tekniklere yöneltecek ve sermaye mallarını emeğe tercih edeceklerdir. (Orijinal Ricardo etkisi) Nispi fiyat etkisiyle sermaye yoğun tekniklere yönelmenin başlangıçta etkisi az olsa da bu durum zamanla gelirleri ve talebi artıracak ve canlanma sağlayacaktır (Yay, 1993:119–120).

Hayek'e göre ekonominin gösterdiği bu istikrarsız gelişmelerin kökenleri, depresyon döneminin özelliklerinde yatmaktadır. Düşük kar hadleri, gelirlerin daha hızlı artmasına ve tüketim malları çıktısının nispeten yavaş bir şekilde büyümesine neden olurken, yüksek kar hadleri gelirlerin yavaş, tüketim malı çıktılarının ise daha hızlı artmasına neden olacaktır. Depresyon dönemlerinde reel ücretler yüksek, kar hadleri düşük olduğundan gelirler daha hızlı artarak tüketim malı talebi oluştururken, üretim yeterince artmadığından karlar yükselecektir. İşte krizin nedeni, yatırımlardaki artışın, gelirleri ve tüketim talebini, tüketim malı arzından daha fazla artmasıdır (Yay, 1993:120). Bu anlamda Hayek'in II. Konjonktür Teorisinin en önemli yanı faiz haddinin sabit olduğu bir ekonomide kar hadlerinin etkilerini belirleyerek, kar konusunun ne kadar önemli olduğunu göstermek olmuştur (Hayek, 1939:4–6).

2. Keynes ve Neo-Klasik İktisat Karşısında Hayek'in Düşünceleri

2.1. Keynes'e Eleştiriler

İktisadi düşünce tarihinde yoğun tartışmaların yapıldığı dönemlerden biri 1930'lu yıllardaki, F.A. Hayek ile J.M. Keynes arasında gerçekleşendir (Yay, 1993:125). Hayek'in özellikle Keynes'in "Genel Teori" eserine getirmiş olduğu eleştiriler, onun saf iktisadi düşüncelerini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Keynes "Genel Teori"de amacını "belirli bir iktisadi sistemde her zaman için milli gelir ve istihdam hacmini" belirleyen şeyi keşfetmek olduğunu söyler (Yay, 1993:135). Yaptığı iş, kısa dönemli istihdam analizidir. O'na göre istihdam düzeyi üretim düzeyi tarafından belirlenir, üretim düzeyi ise efektif talebe bağlıdır. Efektif talep ise kısaca harcama demektir. Efektif talebin iki bileşeni vardır: tüketim ve yatırım. Tüketim malı talebi reel gelire, yatırım malı talebi karlılığa bağlıdır. Keynes'e göre istihdam arttığında, toplam gelir de artar. Ancak artan gelirin tamamı tüketime gitmez bir kısmı tasarrufa gider. Burada psikolojik etkenlere bağlı tüketim eğilimi sözkonusudur. Buna karşılık yatırım talebi ise (Keynes için krizlerin açıklanmasında oldukça önemli bir role sahiptir) faiz oranlarına ve sermayenin

marjinal etkinliğine (SME) bağlıdır. Kar fırsatları belirli bir zamanda sınırlı olduğu için yatırımlar artarken SME de düşecektir. Dolayısıyla yatırım ya faiz haddine ya da karlılıktaki değişmelere göre değişecektir (Çaklı, 1997:80–81).

Bu anlamda tüketim talebi gelirle oldukça istikrarlı biçimde ilişkiliyken, yatırımın belirlenmesinde “beklenti” ve “belirsizlik” önemli rol oynar. Dolayısıyla bu iki faktör krizlerin açıklanmasında kilit öneme sahiptir. Yatırımdaki şiddetli dalgalanma faiz oranındaki değişmeden değil, SME de ki artış ve düşüşten kaynaklanır. Yatırımlardaki beklenen getiri haddi düşer ancak bunun fiili getiri haddi ile ilişkisi yoktur. Daha çok kötümserlik dalgası sonucudur. Dolayısıyla bu açıklama, iktisadi genişleme ve gerilemeleri girişimciler arasında yayılan iyimser ve kötümser dalgalarla ilişkilendirdiği için psikolojik nitelik gösterir (Çaklı, 1997:81–82).

Toplumun tüketimine ilişkin psikolojik etkenler ve yatırımların belirlenmesinde girişimcilerin ruh halinin önemli role sahip olması tüm yatırımın nihai olarak tüketim ihtiyaçlarına hizmet edeceği varsayımı ile birleştirildiğinde, tasarrufların yatırımlardan daha hızlı artacağı gerçeği ile karşılaşılır. Bu durum gerçekleşirken toplam talep düşer ve istihdam düzeyi azalır. Bu da SME’nin düşmesine ve gelecekteki getiri hadlerinin düşme beklentisine yol açacaktır. Böylece servet sahipleri verimsiz bir yatırım yapmak yerine likit kalmayı tercih edeceklerdir. Yani kısa dönemli beklentiler, belirsizliğe bağlı uzun dönemli beklentileri belirleyecektir (Çaklı, 1997:82).

Bu dalgalanmalar sonucunda tasarrufların yatırımları aşması, depresyon ve işsizliği artırabilir ve işsizlik ortaya çıkarabilir. Geleneksel iktisatçıların işsizliğe getirdikleri çözüm ya parasal ücretlerin düşürülmesi ya da para basarak reel ücretlerin düşürülmesiydi. Keynes bunlardan ikincisini makul buluyordu. Böylece insanların daha fazla nakit taleplerini onların harcamalarını azaltmadan karşılamak, harcamaların düşmesini ve gelirlerin daralmasını önleyecekti (Çaklı, 1997:83). Hatta bu anlamda, ironik bir biçimde nakit dolu şişeleri işletme sahibi çocukların bulabileceği bir yere saklamayı bile önerebilmişti (Keynes, 1976:129), aynen Friedman’ın paranın helikopterlerden rasgele atılmasını önerdiği gibi (Krugman, 2001:29)...

Ancak Keynes özellikle durgunluk alıp başını gitmiş ve gerçek bir bunalıma dönüşmüşse, bazen bunun bile yeterli olmayabileceğini düşünmüştür. Ekonomi bir kez, derin bir bunalıma girdiğinde, hane halkları ve özellikle şirketler nakit durumları ne olursa olsun harcamalarını artırmakta istekli olmayacaklardır, bunun yerine parasal genişlemeyi stoklarına ekleyeceklerdir. Para politikasının etkisiz kaldığı böylesi bir durum “likidite tuzağı” olarak ifade etmiştir. Likidite tuzağına karşı ise onun çözümü devletin özel sektörün yapamadığı şeyi yapması yani harcamasıdır. Parasal genişleme etkisiz kaldığında, mali genişleme (ödünç para ile finanse edilen kamusal hizmet programları gibi) gündeme gelmelidir. Böylesi bir harcama düşük gelir kısır döngüsünü kırarak, ekonomiyi tekrar harekete geçirebilirdi (Krugman, 2001:29–30). Aynı zamanda bu türden bir uygulama politik türden bir engelle de karşılaşmayacaktır (Çaklı, 1997:84).

Kapitalist piyasa sisteminin kendi haline bırakıldığında sık sık büyük miktarda işsizlik şeklinde krizleri doğuracağını içeren ve krizi piyasa sistemine “içselleştiren” (Yay, 1993:151), bu anlamda devleti de içeren yoğun bir müdahaleci politika reçetesi sunan Keynes’in

düşünceleri –kendisi de bir liberal olmasına rağmen- açıkça onu klasik liberal düşünceden ayırmaktadır. Bu anlamda onun yaklaşımı, klasik düşünürler tarafından kabul edilemez bulunmuştur (Kazgan, 1997:218). Hayek ise, temel anlamda Keynes’i iki yönde eleştirmektedir. Birincisi, Keynes’in öne sürdüğü gibi depresyon ve krizde oluşturulan efektif talep artışı ile yatırımların artırılabilmesi ve dolayısıyla krizden kurtulunabileceği tezinin yanlış olduğunu göstermek, diğeri ise daha çok siyaset felsefesine yakın bir içeriğe sahip olan, Keynes’in devletin sınırlarını genişletmeye ilişkin düşüncelerinin eleştirilmesidir.

Hayek’e göre, Keynes de toplam reel üretimin toplam parasal harcamalarla aynı yönde değişeceğinin ya da parasal gelirdeki her artışın (gerek mali gerek para arzı artışı ile) tüketim ve yatırım malları arzında otomatik bir artışa neden olacağını ileri sürülmesinde, üretimin mümkün olduğu kadar genişlemesini sağlayacak “her türlü kullanılmayan kaynağın varolduğu” varsayımı ile hareket edilmektedir. Bu açıkça reel faktör kıtlıklarının göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir. Ancak yatırımlarda bir artıştan söz edilirken, önemli olan bunun hangi şartlar altında gerçekleştiğidir. Bu anlamda ekonomide her türlü kullanılmayan kaynağın bol bulunduğu bir durumdaki yatırım artışı ile yalnızca belirli bir takım kaynakların devamlı kıt olduğu ya da sektörlerarası görece faktör farklılıklarının olduğu bir durumdaki etkiler çok farklı olacaktır, bu tüm durumlar için tek bir analiz yapılamaz (Yay, 1993:144). Bu noktada özellikle üstte bahsedilen Hayek’in konjonktür analizleri Keynes’in bu konjonktür teorisinin en önemli alternatifi halini almıştır.

Hayek aynı zamanda, Keynes’in kısa dönemli analiz yöntemini de eleştirmektedir. Ona göre, bu türden analizlerin, kendisini yalnızca bir politikanın parasal etkisiyle sınırlandırır ve onun uzun dönemli reel etkilerini ihmal eden bir yöntem olduğunu ifade etmektedir. Oysa iktisatçının asıl görevi, ekonominin parasal yönünü unutmaksızın, kısa dönemden çok uzun dönemli (reel) etkilerin tespiti olmalıdır (Yay, 1993:146–148).

Düşünün, Keynes’e karşı yapmış olduğu bu ve buna benzer eleştiriler⁸ aynı zamanda ikisi arasındaki iktisat politikası önermelerine ilişkin derin fikir ayrılıklarını da göstermektedir. Hayek, Keynes’in kısa vadeli müdahaleci politika önermelerinin aksine, politikacıların keyfi davranışlarını önleyecek belirli ilkelere dayalı otomatik istikrar tedbirlerini önermektedir (Yay, 1993:153). Ayrıca Hayek, özellikle Keynes’in devlete ekonomi üzerinde iktisadi politika uygulamalarının da ötesinde bazı sosyal görevler alması yönünde misyonlar yüklemesinden de oldukça rahatsızdır. O, özellikle bu alanda klasik liberal çizgiyi takip ederek, bu durumun bireysel özgürlük nosyonunu bozacağı ve öngörülemez sonuçlar yaratacağı endişesindedir.⁹

2.2. Keynesyen IS-LM modelinin Eleştirisi

⁸ Kapsamı oldukça geniş olan ancak çalışmanın içeriği nedeniyle burada özeti verilen tartışmanın ayrıntıları için (Bkz. Yay, 1993:61–77 ve 125–159). Yine aynı konuda farklı ve alternatif bir çalışma için (Bkz. Garrison, 2006:7–13).

⁹ Uzun boylu, sivri kemikli, küstah ve katıksız bir İngiliz olan Keynes, Londra aydınlar dünyasının en canlı figürlerinden biriydi. (Bkz. Galbraith, 1989:270) Keynes A Treatise of Probability ile ihtimaller teorisine ilgisini, 1925’de de bir Rus baleriniyle evlenmekle ve Londra Artistler Birliğinin kurulmasına yardım etmekle, sanatla ilgisini ortaya koymuştur. Hayek, Keynes’in yaygın ilgileri olan üstün bir aydın olduğunu ve büyüleyici kişiliği sayesinde, yanlış bir teori ile iktisat politikasını etkileyebildiğini söyler. (Bkz. Kazgan, 1997:404)

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694 – 528X

Sayı: 18

Ekim – Kasım – Aralık 2009

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Hayek, Keynes'in ardından; durgunluk (stagnation) ile fiyat artışları (inflaiton) kelimelerden türetilmiş ve özellikle 1970'li yıllardan sonra batı ülkelerinde görülen ve işsizlik ile enflasyonun bir arada bulunduğu durumu ifade eden "stagflâsyon" krizi ile (Akdiş, 1994) bu durum karşısında çaresiz kalan neo-keynesyen iktisat politikalarına karşı yoğun eleştirilerde bulunmuştur. Böylece düşünür 1930'lu yıllarda Keynes'in bizzat kendisine yöneltmiş olduğu eleştirileri, bu geleneği devam ettirenlere karşı da genişleterek sürdürmüştür.

Özellikle "Genel Teori"nin akademik çevrelerde benimsenmesi, önce 45 derece doğrusunu kullanan diyagramlarla olmuş, daha sonra bu diyagramın yerini Hicks'in 1937 yılında yayınladığı bir makalede öne sürdüğü ve sonradan "IS-LM eğrileri" diye bilinen eğriler almıştır. Hicks, adı geçen makalede Keynes'in görüşlerini klasik teorinin ilkeleriyle bağdaştırmış, ortaya koyduğu bu yeni teoriye daha sonraları neo-klasik sentez adı verilmiştir. Bu girişim, Samuelson'un ünlü ders kitabı ile daha geniş ve açık bir şekilde tekrarlanınca, makro ekonominin temellerini oluşturmuştur (Savaş, 1997:776). Bu düşünceye A. Hansen'in de önemli katkıları olmuştur. Bu nedenle IS-LM eğrilerinin bir diğer adı da Hicks-Hansen eğrileri olarak bilinmektedir. Bu analize dayanan iktisat politika çıkarsamaları özellikle 1950 ve 1960'lı yıllarda büyük kabul görmüştür.

Bu düşüncenin temeli, bir ekonomi, aralarında istikrarlı ilişkiler bulunan az sayıda homojen ve bütüncül akımlarla (gelir, harcama ve üretim) kavranabilir ve bu akımların etkilenmesi ile de ekonominin faaliyet hacmi ve istihdam düzeyi yönlendirilebilir. IS-LM modeli -kısaca belirtilirse- ya fiyat değişmez veri iken reel gelir ve istihdamı belirleyen öğeleri ya da gelir ve istihdam veri iken fiyat düzeyini belirleyen öğeleri incelemektedir ve kısa dönem analizidir. Model, eğer bir ekonomide iktisadi faaliyet seviyesi, harcamalarla etkilenebiliyorsa ve eğer bu harcamalara kamu maliyesi yön verebiliyorsa; işsizlik, enflasyon ve depresyon gibi olgular, insanların hükümet aracılığı ile müdahale edilerek önleyebileceği sorunlar olarak algılanmalıdır. Böylece ekonomiler, iktisat politikası otoritelerine tanınan bir takım sorumluluklarla kolayca yönetilebilirler. Bu anlamda Keynesyen iktisatçılar söz konusu bu kanalı kullanarak özellikle maliye politikası aracılığıyla bir deflasyonist açık olduğunda genişletici veya enflasyonist bir açık olduğunda daraltıcı politikalar uygulanarak sorunların çözülebileceğini savunmuşlardır. (Yay, 1993:160–163).

Öte yandan bu model uygulamada bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle, uygulanan talep yaratıcı maliye politikalarının, ekonomiyi tam istihdama varmadan evvel enflasyona maruz bırakması, keynesyen iktisatçıları rahatsız etmiştir. Ancak tam istihdam altında fiyatların sabit kalacağı varsayımından Philips eğrisinin keşfi ile kurtulmuşlardır. 1950'lerde işsizlik ile birlikte ortaya çıkan enflasyona bu eğri yardımıyla bir açıklama getirilmiştir. Philips eğrisi enflasyon ile işsizlik arasında tersine bir ilişkiyi temsil eder ve ikisi arasında kararlı bir ilişki olduğunu belirtir. Bu düşünceden hareketle Keynesyen iktisatçılar, bir işsizlik-enflasyon noktası belirlenerek eğri üzerinde ekonomik duruma uygun politikalar üretebileceklerine inanmışlardır (Çaklı, 1997:88–89).

Ancak Hayek gelişmiş ülkelerde görülen stagflasyon olgusunu, tamamen Keynes'in genişletici önerilerinin uygulanmış olmasına bağlamaktadır (Hayek, 1983:38). Ona göre bu

politikalar enflasyonist tam istihdam politikaları olarak da tanımlanabilir. Bu öneriler Keynes'in oluşturduğu şu teze dayanır; ücretleri düşürmek zor ve acılı sonuçları olduğundan, işsizlik sorununu çözenin en kısa ve doğru yolu, genişletici maliye politikaları ile harcamaları artırmak ve reel ücretleri dolaylı olarak düşürmektir. Böylece her zaman için harcamalar artırılarak istihdam artırılabacaktır. Bu amaç için ortaya çıkan hükümetin bütçe açıkları zararlı olarak görülmemelidir. Her ne kadar bir miktar enflasyon yaratılmış olsa bile, bu tam istihdamın ödenmesi gereken fiyattır. Enflasyonda bir grup insan zarar görürken diğer bir grup insan karlı çıkmakta, oysa işsizlikte toplam gelirdeki düşme ile herkes zarar görebilmektedir. Bu nedenle işsizlik sorunu daha önemlidir (Yay, 1993:168–169).

Düşünre göre, Keynes'ten önce de bir takım özel durumlarda enflasyon yaratılarak kısa zamanda işsizlik sorununun çözülebileceği bilindiği gibi, bu politikalar sonunda bugün stagflasyon olarak adlandırılan duruma yol açacağı da biliniyordu. Bu politikaların birinci yanılması, talep artışı yaratılarak kısa zamanda işsizliğin önlenebileceğinin doğru olarak kabul edilmesidir. Bu ancak, işsizliğin tüm ekonomiye genel bir durum olduğu ve bütün sektörlerde düşük kapasite bulunduğu, fiyat artışlarının beklenmediği özel şartlarda doğrudur. İkinci yanılı ise, işçilerin her zaman para aldanmasına uğrayacakları, dolayısıyla ücret artışı talebinde bulunmayacaklarıdır. İşsizliğin tüm ekonomiye genel değil, ancak belirli sektörlerde özel olduğu ve işçilerin fiyat artışları bekleyişleri içinde olduğu durumda enflasyonist politikalar kısa dönem için işsizliği çözebilse de uzun dönemde daha fazla işsizliğe yol açarlar (Yay, 1993:169). Böylece ekonomide karşılaşılan krizler ve dahası stagflasyon olgusu, tamamen piyasaya müdahaleden kaynaklanmaktadır (Akdiş, 1994).

Bununla beraber enflasyonun temel nedenlerinden biri de, sendikaların istihdam üzerindeki olumsuz etkilerini düşünmeksizin yüksek ücret talepleri ise de, asıl sorumlu olan sendikaların talep ettiği ücretin büyüklüğüne bakmaksızın, her ne pahasına işsizliği önlemek için enflasyonist politikalar izleyen hükümetlerdir. Hükümetlerin para arzını artırarak düşük faiz politikaları izlemeleri, yalnızca enflasyonist şartlarda yaşayabilen ve istihdam artışı sağlayan sektörlerin gelişmesine yol açarsa da bu gelişme, bir süre sonra faiz hadlerinde yükselme ile diğer sektörlerde görülen faktör kıtlığı nedeniyle ters dönebilir. Sonuç, kullanılmayan yanlış sermaye malları, üretim yığını ve işsizliktir. Bu durumda işsizliği önlemek için her seferinde daha fazla enflasyon artışı gerektirir ki, bu da başlangıçta çözülmek istenen işsizlik miktarını daha da fazla artırır (Yay, 1993:169–170). Bu anlamda mevcut bütün kaynakları mobilize edebilmenin tek yolu, suni dürtüler ve saikler kullanmak değil, kriz olsun olmasın sürekli tedavinin oluşumunu zamana bırakmaktadır (Akdiş, 1994). Hayek'e göre 1970'lerde ortaya çıkan işsizlik, enflasyonun neden olduğu kaynakların yanlış yönlendirilmesinin bir sonucudur. Bu nedenle işsizlik ancak, işçilerin arz fazlası olan sektörlerden emeğin kıt olduğu sektörlerle kaydırılması ile önlenebilir. Diğer bir ifade ile farklı türde emeğin, değişen talebe göre uyarlandığı, farklı türde emeğin ücretlerinin arz ve talepe belirlendiği gerçek bir emek piyasası gerekir (Yay, 1993:171).

Hayek'in rahatsız olduğu konulardan biri de, devletin “para basarak” genişletici politikalar izlemesinin bu dönemde oldukça olağan hale gelmesidir. Para basma tekelinin devlete ait olması, enflasyonist bir sürece yol açıp insanların iyi parayı bulma alternatifinin azaltılmaktadır. Bu anlamda o para basma yetkisinin devletten alınarak, özel sektöre açılmasını içeren serbest bankacılık sistemini önermektedir (Hayek, 1977:1-5). Böylece insanlara çeşitli

alternatifler arasından en güvenilir ve istikrarlı olan parayı seçme imkânı tanınmış olacaktır (Butler, 1996:147). Düşünür bu anlamda hükümetlerin paranın değerini herhangi bir tehdide karşı korumakla görevli olduğu fikrini de anlamsız bulmaktadır: “*Bir ülkede kullanılan parayı, devletin kendisinden gelen (kalpazanlık hariç) bir tehdide karşı korumak için hükümete ihtiyaç duyulduğu elbette ki saçmalaktır. Para esasında devlete karşı korunmalıdır*” (Hayek, 1997:88).

3. Neo - Klasik Tam Rekabet ve Genel Denge Modelinin Eleştirisi

Hayek’in saf iktisat konusundaki bir diğer katkısı da, neo-klasik iktisadın en önemli argümanlarından olan kusursuz (tam) rekabet ve genel denge modeline eleştiriler getiren fikirleridir. Ona göre bu yaklaşım, iktisadi hayatın birkaç kesimi hariç varolmayan ve pek çok sektörde oluşturulmasına gücümüzün yetmediği ve bazen oluşturulsa bile meydana getirilmesi arzu edilmeden oluşan varsayımına dayanmaktadır (Yayla, 1993:138). Genellikle iktisat ders kitaplarında kusursuz ve tam rekabet modeli varsayımları dört ana başlık altında toplanmaktadır (Dinler, 1993:171);

- Atomisite koşulu (Alıcı ve satıcıların n sayıda mevcut olması)
- Homojenlik koşulu (Alışverişe konu olan malların aynı nitelikte olması)
- Mobilite koşulu (Piyasaya giriş ve çıkışların engellenmemesi)
- Açıklık koşulu (Karar birimlerin tam bilgiye sahip olması)

Bu varsayımların çoğuna Hayek itiraz eder. O’na göre, bu koşulların öne sürülmesi rekabetin niteliğinin anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, (bazen) tam rekabet koşullarının oluşmadığı durumlarda, bazıları daha düşük fiyatla mal satarak yeterli bir kar elde edebileceği halde, ürünlerini marjinal maliyetlerin (MC) üzerindeki bir fiyata (P) satmayı uygun bulabilecektir. İşte bu noktada kusursuz rekabet ortamını standart addeden bazı teorisyenler itirazda bulunarak, durumun kusursuz rekabet ortamına çekilmesini ya da diğer bir ifade ile firmaların $P = MC$ durumuna kadar üretimlerini genişletmelerini isterler. (Hayek, 1997:105–106)

Ancak burada gözden kaçırılan nokta, hem üreticilerin ekonomik faaliyetlerde bulunması için kişisel çıkarlarına güvenip, hem de onların kendi çıkarlarına hizmet edecek üretimi yapmamasını istemenin paradoks olacağıdır. Üretim tarzını geliştirmeyi teşvik etmek genellikle bir şeyi en önce yapanın geçici bir kazanç sağlayacağı gerçeğini içermektedir. Üretimdeki birçok gelişme, kişi bu karların yalnızca geçici olacağını ve ancak önde bulunduğu sürece devam edeceğini bilse dahi, her bir kişinin böylesi karlar için çaba sarf etmesinden dolayı ortaya çıkmaktadır (Hayek, 1997:106).

Bununla beraber, herhangi bir üreticinin üretim maliyetleri (özellikle de marjinal maliyetleri) denetleyici bir yetkilinin netlikle belirleyebileceği objektif bir büyüklüğe sahip değildir. Maliyetlerin gerçekte nasıl seyredeceğine ilişkin bilgi eksikliği, üreticilerin üretimlerini $P = MC$ durumuna kadar üretim genişlemesine gitmesini engelleyici bir süreçtir. Bu tam bilgi ortamında doğabilecek bir durum olabilir ancak rekabet, zaten en düşük maliyeti keşfetme çabasının ta kendisi olduğuna göre, girişimcinin fiyatları marjinal maliyetle eşit olacak biçimde üretimini artırması isteği anlamsızdır. Bu nedenle $P > MC$ anlamındaki “kar”

meftumunun da objektif olarak değeriendirilemeyeceği kanaatindedir. Bu çerçevede $P = MC$ durumunu ifade eden “yeterli kar” kavramının, girişimci için maruz kalınan riski meşrulaştırmaya “yeten kar” ile değeriştirilmesi gerektiğini savunur (Hayek, 1997:106-107).

Böylece fabrikasını geliştirmek üzere büyük yatırımlar yapan şirketin, üretimini (derhal) fiyatların onun marjinal maliyet seviyesine düşeceği noktaya kadar genişletip genişletmemesi, müstakbel gelişmelerin ihtimaline bağlı olacaktır. Yeni ve daha etkin bir fabrikada karlı olacak bir yatırımın yapılması, fiyatlar ancak bunların faaliyete geçmesinden bir süre sonra halen mevcut fabrikanın işletme maliyetinin üzerinde kalacaksa tercih edilebilir. Çünkü şirket girişimcisi için yeni bir fabrikanın inşası, yalnızca bu yatırıma gömülen sermayenin amorti edilmesini değil, aynı zamanda onu meydana getiren riski telafi etmesi anlamındadır ve bu fiyatların marjinal maliyetlerin üzerinde kalmasını meşrulaştırmaktadır. Eğer bir firmanın başarılı olması halinde uzun vadede $P = MC$ noktası miktarınca üretim yapması istenirse, hiçbir girişimci başlangıçta böyle bir risk almak istemeyecektir (Hayek, 1997:107-108).

Bu anlamda fiili tekelci karı elde eden bir firmanın, ürün fiyatlarını sadece marjinal maliyeti ucu ucuna karşılayabileceği noktaya kadar genişletmesi için zorlamanın, pratikte ortaya çıkarabileceği birçok zorluğun yanında, aslında esas problem bu durumun piyasa düzeninin dayandığı kanun hâkimiyeti ilkesi ile bağdaşmamasıdır. Hayek bu konuda şöyle demektedir; “*Herhangi bir kişinin becerisini ya da haiz bulunduğu şeyleri hangi yoğunlukta kullanacağına hükmettiğimizde, becerisini bulmaca çözmeye ya da sermayesini pul koleksiyonu edinmek için kullanmasını yasaklamamızdan daha fazla bir haklılığa sahip olamayız*” (Hayek, 1997:109).

Üreticilerin tam bilgiye sahip olduğu şeklindeki bu türden yanlış argümanların yanında, Hayek’e göre tam rekabet teorilerinin saçma taraflarından biride ürünlerin homojen olması varsayımdır. Çünkü bahsettiğimiz anlamda rekabetin fonksiyonu üreticileri ayırmak, bir üreticinin diğer rakip üreticilerden daha iyi olduğu konusunda tüketicileri kanaat sahibi kılmaktır. Tıpatıp benzer iki doktor, iki manav yahut iki seyahat acentesi yoktur. Fakat bu onlar arasında rekabet olmadığı anlamına gelmez. Birbirleriyle aynı olmayan firmalar arasında rekabet gerçektende çok çetin olabilir (Butler, 1996:66). Sonuçta bu ve buna benzer tam rekabet varsayımları gelişme ve ilerleme için hiçbir fayda getirmeyecektir.

Düşünürün genel anlamda karşı çıktığı tam rekabet düşüncesi ile onun piyasa teorisinde keşif süreci olarak nitelendirdiği rekabet anlayışı arasında kesişen tek varsayım “piyasaya giriş ve çıkışın engellenmemesidir”. Çünkü giriş serbestisi piyasadaki yerleşik taraflar için gerçek bir tehdit olacaktır. Aşırı karın varlığı piyasaya yeni firmalar çekeceği için, piyasadaki firmalar etkin çalışmak zorunda kalacaklardır (Oğuz, 2001b).

Sonuç olarak herşeyin daha önceden bilindiğini varsayan kusursuz rekabet modelleri, açıkça rekabetin niteliğinin anlaşılmasından ortaya çıkmıştır. Hayek’e göre rekabet sürecinde sonuçların önceden görülebilmesi önemlidir, zaten sonucu görebilseydik rekabete ihtiyacımız olmazdı. İşte, rekabet, sonuçlarını önceden göremediğimiz halde bir keşif yöntemi oluşturduğu için değerlidir. Ekonomi teorisi modeller oluşturarak bu keşif sürecini inceleyebilir ancak modelden çıkan sonuçlar suni olarak kurulan yapılarda test ettirilse bile

gerekli bilgiye sahip olunamadığından gerçek hayatta teste tabi tutulamazlar (Hayek, 1997:105).

Hayek, neo-klasik iktisadın sadece tam rekabet modelinde değil, genel denge teorisinde de temkinli bir davranış sergiler. Genel denge teorisini Walras'a göre, kendisinin denklemlerle ulaştığı genel denge çözümü, piyasada serbest rekabet ve bireylerin yapacakları yeni sözleşmelerle gerçekleşir. Ona göre bireyler piyasaya bazı mal stokları ile ve ticaret amacıyla gelirler. Onların bu tavrına bağlı olarak fiyatlar oluşur. Eğer arz ve talep bu fiyatlarla birbirine eşit olursa hemen bir denge durumu ortaya çıkar. Şayet arz ve talep birbirine eşit değilse, bireyler kendi aralarında yeni sözleşmelere yönelir ve bir süre sonra talep ve arzı eşitleyen denge fiyatına ulaşılır (Savaş, 1997:558). Sonuçta piyasa(lar) dengededir ve yeni bir denge noktası bilindiği zaman bireyler hemen o noktaya geçerler. Bu yaklaşım piyasa sürecinin varlığını ve dolayısıyla rekabetin işlerliliğini açıkça dışlamaktadır (Hayek, 1945).

Hayek'e göre denge kelimesinin eğer bir anlamı varsa, onun ancak planlarının ne olacağını tam olarak bilen ve muhtelif amaçları tam ve sarsılmaz bir uyum içinde olan *birey* bağlamında mevcut olabileceğini ifade eder (Butler, 1996:70–71). Ama bir bütün olarak değerlendirildiğinde bunun gerçekleşmesi oldukça zordur. Denge, bireylerin planlarının karşılıklı olarak bozulmadan birbiriyle uyumlu olması durumunda (Oğuz, 2001) tutarlıdır. Bu ise ancak bir toplum için zamanın bir noktasında olur ve denge varsa, dışsal olaylar yani objektif veriler, toplumun tüm üyelerinin subjektif verilerine dayanan genel beklentilerine karşılık geldiği sürece devam edecektir. İşte denge analizinde eleştirilmesi gereken nokta, bu objektif verilerle subjektif verilerin nasıl birbiriyle uyulacağına araştırılmayıp, sadece dengenin varlığında bunların birbirleri ile uyulduğunun varsayılmasıdır. İnsanların ne yapacağını analizi, onların ne bildiğinden başlaması gerektiğinden, dengeden objektif veriler çıkarılamaz (Yay, 1993a:58).

Aslında Hayek tüm bu itirazlarına rağmen, yine de denge durumunu tamamen reddetmez.¹⁰ Düşünür, piyasanın dengede olduğunu kabaca söylemenin bir anlamı olabileceğini belirterek, belli zamanlarda piyasada muhtelif bireylerin plan ve eylemlerinin, zaman içerisinde birbiriyle uyumlu hale gelme eğilimlerinin olabileceğini ifade eder. Ancak bir durağan dengeden söz etmek mümkün değildir, piyasa içinde eğer bir denge varsa o da dinamik denge olabilir. O ise, bireylerin yeni değişikliklere karşı reaksiyonunun önceden tahmin edilemez olduğu ve bu nedenle dengeye doğru sürekli değişimi gösteren bir süreci ifade eder (Butler, 1996:71).

4. Sosyalist Ekonomide Etkinlik ve Piyasa Sosyalizmi Tartışması

1930'lu yıllarda Hayek'in içinde bulunduğu en önemli tartışmalardan bir diğeri de, teknik iktisadın son derece yoğun kullanıldığı sosyalist ekonomide hesaplama tartışmalarıdır. Bu tartışma ilk defa Ludwig von Mises'in 1920 yılında yazdığı, sosyalist iktisadi

¹⁰ Hatta daha önce gösterildiği üzere I. Konjonktör teorisinde başlangıç noktası olarak "denge" kavramını bir metod olarak kullanmıştır.

hesaplamanın, mümkün olmadığı yolundaki makalesi ile gündeme gelmiştir.¹¹ Tartışmanın temelinde, hangi malların nasıl üretileceğine karar verilmesi yatmaktadır. Tartışma teoriktir ve etkinlik için kapitalizmin gerekli vasıflarının tanımlanmasında odaklaşır. Tartışmanın odağındaki iktisatçılar ise (daha çok) O. Lange, Hayek ve Mises'tir (Eren, 1991:26–27).

Lange'ye göre piyasa sosyalizmi, özel mülkiyetin olmadığı bir toplumda tüketim malları ve emek hizmeti fiyatının piyasada rekabet halinde belirlenmesidir. Diğer fiyatlar arz ve talep eşitlenecek biçimde sabitleştirilecektir. Üretim kararlarına ise marjinal maliyet (MC) ve fiyata (P) eşit olacak biçimde (MC=P) endüstri idarecilerince karar verilecektir Lange, etkin çalışan piyasa sosyalizmi analizini geliştirirken, Marksist emek-değer teorisini dışlamış, onun yerine neo-klasik iktisat yöntemi ile çalışmıştır. Bu anlamda tartışma sosyalizmin ne olduğu ile alakalı olmayıp, bahsedilen modelin tutarlılığı ile ilgilidir; yani model etkinlik sağlar mı? (Eren, 1991:26–29). Lange'ye göre cevap; piyasa sosyalizmi, kapitalizmdeki gibi tam rekabet şartlarını hatta birçok açıdan ondan daha iyisini sağlayacaktır

Ona göre sosyalist ekonomide muhasebe fiyatlarının belirlenmesinde, yordamlama yöntemi, rekabet fiyatlarını vermektedir; doğru muhasebe fiyatının bulunması için, ne matematik bilgisine ne de arz-talep mekanizması hakkında bilgiye ihtiyaç vardır. Doğru muhasebe fiyatları, bir mal veya hizmetin fiyatını, eğer o mal veya hizmet için talep arzdan büyükse, yükseltmek veya arz talepten büyükse, düşürmek yoluyla bulunabilir; deneme-yanılma, arz-talep dengesi sağlanıncaya kadar devam ettirilir. Sosyalist ekonomideki yordamlama yöntemi, kapitalist ekonomiyle aynı şartlar altında kullanılabilir; şöyle ki tam rekabet yöntemi kapitalizmde, fiyatların “veri” bir parametre olma işlevine dayanır. Tek tek firmalar için veri olan fiyatlar, piyasada tüm bireylerin kararları sonucu teşekkül eder. Fiyatların bu işlevine bağlı kalınırsa, sosyalizmde de tam rekabet kapitalizmde olduğu kadar nesnel (objektif) ve iktisadi etkinliğe sahip bir fiyat yapısı elde edilebilir. Sosyalist ekonomide “fabrika yöneticileri”, tıpkı tam rekabet düzenindeki girişimciler gibi, fiyatları veri kabul etmelidir. Lange'ye göre, sosyalist ekonomide Merkezi Planlama Kurulu (CPB), kapitalist tam rekabet düzenindeki piyasanın yerini almaktadır. CPB, üretim kaynaklarının etkin dağılımını, muhasebe fiyatlarını yordamlama yöntemiyle saptayarak sağlar. Böylece sosyalist ekonomilerde ortalama maliyet (AC) minimumlaştırılır ve MC=P eşitliği sağlanır; Böylece CPB fiyatlarıyla, arz-talep dengesi oluşur. Bu anlamda tam rekabet kapitalizmde olduğu gibi, sosyalizmde de etkinlik sağlanmış olur (Kazgan, 1997:349). Ayrıca, aynı sonuca ulaşılsa dahi Lange'ye göre sosyalizm çeşitli yönlerden dolayı kapitalizmden daha üstün meziyetlere sahip olacaktır (Eren, 1991:31–32);

- Sosyalizm konjonktür dalgalanmalarına karşı fazla duyarlı olmayacaktır.
- Teknik yeniliklerin yaşama geçirilmesi, kapitalizme oranla daha elverişli olacaktır.
- Bölüşüm kapitalizmden daha adaletli gerçekleşecektir.
- Kapitalizmde artan tekelci faaliyetler sosyalizm yoluyla engellenebilecektir.

¹¹ Aslında sosyalist toplumdaki iktisadi etkinlik sorununu Wieser (1889) ve Pareto'ya (1897) kadar götürmek olanaklıdır. Wieser ve Pareto'ya göre ideal bir sosyalist toplumda, muhasebe fiyatları yoluyla iktisadi etkinlik sağlanabilirdi. Pareto'dan sonra ise Lozan Okuluna bağlı E. Barone (1908) yılında İtalyanca olarak yazdığı bir makalede matematiksel olarak, sosyalist ekonomide iktisadi etkinliğin olabirirliğini göstermeye çalışmıştır. Ancak bu konuda ki tartışmayı (asıl) başlatan bir ortodoks iktisatçı olan F. Taylor (1929) olmuştur. (Eren, 1991:26–27).

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694 – 528X

Sayı: 18

Ekim – Kasım – Aralık 2009

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Bu tartışmada, Hayek ve Mises'in, Lange modeline eleştirilerinin odak noktası, Lange çözümünün statik dengeyi esas alan yapısıdır. Onlara göre dinamik koşullarda bu model ile etkinlik sağlanabilmesi mümkün değildir. Etkinlik için üretim araçlarında özel mülkiyet ve paranın kullanımda olması zorunludur (Eren, 1991:42). Tartışma bu boyutu ile Avusturya Okulunun, neo-klasik iktisattan ayrılan yönlerini de açıkça göstermektedir (Oğuz, 2001a).

Mises'e göre¹² iktisadi hesaplama durağan değil, dinamik koşulların sorunudur. Somut dünyada durağanlık yoktur ve bahsedilen koşullar üzerine inşa edilen fiyatlar yolu ile elde edilen iktisadi hesaplama “gerçek” hesaplamayı yansıtmaz. Önemli olan değişime tepki yeteneğidir ve etkinlik ancak böyle sağlanabilir. Bu anlamda özellikle spekülasyon iktisadi sistemde merkezi bir rol oynamaktadır. Çünkü iktisadi faaliyetlerdeki değişim süreci, belirsiz gelecek üzerine kurulur ve riske bağlıdır, bu da spekülasyondur. Bu, halkın çoğunun tahmin yeteneğine sahip olmadığı bir ekonomide, sadece bir kısmının ileriye görebildiği ve bu başarısından dolayı kar ile ödüllendirildiği süreci içerir. Bu “selektif süreçte” tüketici tercihleri nihai belirleyicidir. Yani, tüketicilerin acil isteklerini (talepteki değişimleri) daha önce gören girişimciler başarı elde edecektir (Eren, 1991:42–43). Mises'te öne çıkan bir diğer önemli hususta mülkiyet hakları ile piyasa fiyatları arasındaki ilişkidir. Ona göre, piyasada işlemler yolu ile bireyler sahip oldukları mülkiyeti değiştirirler. Özel mülkiyetin olmadığı bir sistemde bireylerin karşılıklı rıza ile hangi fiyatlardan piyasada işlem yapabileceklerini kestirmek imkânsızdır. Bu sebeple özel mülkiyet haklarının korunması rasyonel bir iktisadın olabirirliliği için temel şarttır (Oğuz, 2001a).

Mises'in bu fikirlerinin yanında, Lange'nin piyasa sosyalizmi modeline karşı asıl meydan okuma onun öğrencisi olan Hayek tarafından yapılmıştır (Boettke vd., 2004). Ona göre siyasal anlamda (piyasa) sosyalistlerinin planlamacı bu türden yaklaşımlarının tamamı doğrudan doğruya rekabet mekanizmasına yöneltmiş bir harekettir ve bu durum rekabetin bütün eski düşmanlarını biraraya toplayan bir bayraktır. Bu bayrak altında liberalizmin süpürdüğü tüm eski imtiyazların yeniden tesisine çalışmaktadır, bu sebeple kabul edilemezdir (Hayek, 1995:40-41).

Bu bakış açısıyla konuyu ele alan Hayek'in iktisadi eleştirilerinde ise “bilgi” merkezi bir role sahiptir. Bilgi, kısmi ve yer-zaman faktörüne göre değişim gösterdiğinden, bilgideki değişimlere hızlı adaptasyon bir planlama kurumu tarafından sağlanamaz (Eren, 1991:43). Bu sebeple merkezi planlama adem-i merkezietçi piyasanın sağladığı etkinliği sağlayamaz ve aynı üretim teknikleriyle sosyalizmde üretim, kapitalizmden daha az gerçekleşir. Çünkü merkezi planlamanın, piyasa mekanizmasının çözdüğü (koordine ettiği) binlerce denklemi çözebilmesi olanaklı değildir (Kazgan, 1997:347).

Hayek bu anlamda “fiyat sabitleştirme” yöntemi ile bireysel firmalar ve tüketiciler arasındaki arz-talep uyumunun sağlanması konusuna da derin şüphe beslemektedir. O'na göre önemli olan gecikme olmadan fiyatların nasıl gereken düzeye ayarlanabileceğidir (Eren, 1991:41). Bu bağlamda Hayek, iktisadi hesaplama ya da onun bahsettiği anlamda “saf seçim

¹² Mises analizini, Lange'nin düşüncelerinden daha önce yapmıştır. Bu anlamda onun piyasa sosyalizmi eleştirileri, Lange'yi de içerecek şekilde daha genel olarak değerlendirilmelidir.

mantığı”nın (pure logic of choice) milyonlarca insanın ihtiyaç duyduğu bilgiye ulaşmasında en iyi yöntemin “fiyat sistemi” olduğunu ifade eder. Ona göre bilginin birçok insanda dağıldığı bir ekonomik sistemde, “fiyat sistemi” iletişim mekanizması gibi çalışarak insan faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlayacak ve fiyat rijitliği ne kadar artarsa bu sistemin fonksiyonları o kadar zayıflayacaktır. Kısaca fiyat sistemi, bir mühendisin birkaç göstergeyi izlemesi gibi insanların bir kaç göstergeyi izleyebilecekleri bir işlevi yerine getirecek böylece onların faaliyetlerini her yeni duruma göre ayarlamalarına olanak sağlayacaktır. Bu anlamda fiyat sistemi olmaksızın yoğun işbölümüne dayanan bir toplumu muhafaza edebilmenin mümkünü yoktur (Hayek, 1945).

Hayek’in Lange’nin modelini eleştirdiği bir diğer önemli konu da, idarecilerin rolüne ilişkindir. İdareciler veri (sabit) fiyatlarla ne kadar ve nasıl üreteceğine karar veren konumdadırlar. Bu da minimum ortalama maliyet ve $MC=P$ koşulu yerine getirilerek sağlanmaktadır. Bu noktada idarecilerin başarı ya da başarısızlığının ölçümü nasıl yapılacaktır? Çünkü idareciler arz ve talep edenleri teşvik insiyatifine sahip değildir. Bir diğer sorun ise, çözümün statikliğinden kaynaklanan, fiyat beklentilerinin içerilmemesidir. Beklentilerin analize katılması ile birlikte bir başarısızlığın ortaya çıkması durumunda sorumluluk kimin olacaktır? Çünkü fiyatlar ve faiz haddi planlama kurumu tarafından ayarlandığından sorumlu kurum mu yoksa idareciler mi olacaktır. Başarıyı ölçmekteki bir diğer sorun, başarı kontrolünün de merkezi otorite tarafından yapılmasıdır. Kontrolde yalnız fiilen yapılan değil, ne yapılmalıydı ve ne yapılabilirin de ölçülmesi gereklidir. Minimum ortalama maliyet ve $MC=P$ koşullarında bunu gerçekleştirebilmek zordur. Ayrıca kontrol endişesiyle idarecilerin risk almaktan kaçınması da bu sürecin bir diğer problemleri yaratmaktadır (Eren, 1991:40).

Hayek, akademik anlamda önemli bir başarı elde ettiği ekonomik hesaplama tartışmaları ile ilgili çalışmalarını 1948 yılında yayınlanmış olduğu “Individualism and Economic Order” adlı eserinde toplamıştır (Boettke vd., 2004). Onun bu fikirleri, özellikle bilginin ekonomide kullanılması adına literatürdeki ilk çalışmalardan olmuştur (Yay, 2004:27-28). Onun ortaya koyduğu bilginin bu parçalı, dağınık ve lokal yapısı “pratik bilgi” (practical knowledge) olarak adlandırılmakta (Oğuz, 2000:63–67) ve günümüzün güncel tartışmalarından biri olan “asimetrik enformasyon” (asymmetric information) çerçevesinde şekillenen piyasa başarısızlığı teorisinin de en önemli alternatifleri olarak gösterilmektedir (Cowen and Crampton, 2002).

Sonuç

F.A. Hayek’in teknik (saf) iktisadi analizlerinin temelini 1930-1940’lı yıllarda yaptığı çalışmaların şekillendirdiği söylenebilir. Bu dönemdeki teorileri, onun 1974 yılında Nobel ödülünü almasında önemli bir paya sahip olmasının yanında oldukça uzun süren akademik yaşantısındaki çalışmalarının da en önemli yapıtaşlarını oluşturmuştur. Aynı zamanda mensubu olduğu Avusturya iktisat okulunun yeni dönem teorik gelişimi için de birçok anlamda temel dinamikleri sağlamıştır.

Hayek’in bu dönemdeki teorileri incelendiğinde, göze çarpan en önemli unsurun çalışmalarının önemli bir bölümünün giriştiği tartışmaların sonucunda şekillendiğidir.

Konjonktür teorilerini, Keynes ile girdiği tartışmalar esnasında olgunlaştıran düşünür, piyasa süreci, rekabet ve bilgi üzerine geliştirdiği teorilerinin de başlangıcında piyasa sosyalistleri ile giriştiği ekonomik sistemde hesaplama tartışmalarının olduğu görülmektedir. Bununla beraber O'nun, özellikle siyasal düşünce çizgisinin gelişiminde klasik liberal düşüncenin de etkileri oldukça fazladır. Özellikle bireysel özgürlüğün piyasa ile sağlanabileceğine ilişkin düşünceleri ve bu anlamda piyasa mekanizmasına verdiği önem bu düşüncenin izlerini kendisinde açıkça hissettirmektedir. .

Bu anlamda, Hayek'in konjonktür teorileri ikiye ayrılmaktadır. Birincisini 1920'lerden hemen sonra geliştirmiş ve özellikle 1929 büyük bunalımının nedenlerini incelemiştir. Bu teorisinde çok eleştirdiği genel denge teorisini baz alarak, doğal ve parasal faiz hadleri arasındaki ayrıma değinmiş ve bankaların parasal faiz hadlerini düşük tutarak bir kredi enflasyonuna yol açması ile birlikte yatırım malı talebini canlandırması ve artan üretim faktörleri gelirlerinin daha sonra tüketim mallarına dönmesi ile birlikte bu malların fiyatlarının artmasını vurgulamıştır. Bu noktadan sonra girişimcilerin tüketim mallarına artan taleple oluşan karlılığı görüp bu sektöre dönmelerinin, yatırım malları sektöründe işsizliğe yol açacağına değinilmiş ve kendiliğinden tersine dönen bir süreç özetlenmiştir. Burada nispi fiyatların değişmesinin bir kriz sürecine dönüşmesi Hayek'in üzerinde en çok durduğu noktalardan biridir. Çünkü O, parasal etkilerin fiyatlar genel düzeyini etkileyen miktar teorisi gibi makro teorileri de, özellikle bu sebepten dolayı değerli bulmayarak eleştirmiştir.

Hayek'in II. Konjonktür teorisi ise, özellikle Keynes ile giriştiği tartışmalar sonrası şekillenmiştir. İlkinin aksine bu teorisinde eksik istihdam dengesini başlangıç noktası kabul etmiştir. Buradan hareketle, genel dengeye hareket eden ekonomilerde Keynes'in çarpan ve hızlandıran etkilerinin etkili olabileceğini belirtmiş ancak bir noktadan sonra artan gelirlerin tüketim malı fiyatları artırmasının, tüketim malı üretimini hızlandıracağını ve bu dönemde de ücretlerin reel seviyesi düşük kaldığı için emek yoğun bir üretim sürecinin işleyeceğini işaret eden tersine Ricardo etkisinin görüleceğini ifade eder. Buna karşın yatırım sektöründe ise azalan karlılık nedeniyle orijinal Ricardo etkisinin işleyeceği sermaye-yoğun bir sürece girileceğini irdeler. Bu anlamda bir tarafta işihdam süreci tam işlerken, diğer tarafta ise işsizliğin hakim olacağı bir duruma girilir. Hayek bu teorisinde faiz seviyesinden bağımsız olarak, karlılıktaki değişmelerin ekonomi üzerinde negatif bir etkiye sahip olabileceğini göstermiştir.

Bu iki teori O'nun, Keynes ile giriştiği tartışmalarında en önemli aşamaları olmuş ve rekabette bunları kullanmıştır. Bu anlamda Keynes'in kısa dönemli ve iktisat politikaları öneren yaklaşımlarını sağlıklı bulmamıştır. Ayrıca bu politikarın bireysel özgürlüğü zedeleyebileceği endişesini de her zaman dile getirmiştir. Keynes sonrası Keynesyen iktisatçılar ile de tartışmış ve özellikle 1970'li yıllarda yaşanan stagflasyon krizinde koymuş olduğu teşhislerle onlara karşı oldukça isabetli sonuçlara ulaşmıştır. Bununla beraber Hayek neo-klasik iktisadın tam rekabet ve genel denge modellerinin statik yaklaşımını reddetmiş ve piyasanın bir süreç, rekabetinde bir keşif yöntemi olduğunu belirtmiştir.

1930'lu yıllarda giriştiği sosyalist ekonomide hesaplama tartışmalarında ise özellikle ekonomi literatüründe ileride çok önemli hale gelecek olan bilgi kavramını kullanmış ve buradan hareketle, piyasa dışında herhangi bir mekanizma tarafından oluşturulan suni

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694 – 528X

Sayı: 18

Ekim – Kasım – Aralık 2009

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

yöntemlerle, piyasanın başardığı türden bir etkinliğin sağlanabilmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Ona göre, belki piyasanın sağlamış olduğu da mükemmel değildir ama elde edilebileceklerin en iyisidir.

KAYNAKÇA

1. AKDIŞ, Muhammet; (1994), “Liberal Ekonomi Düşüncesinin Çağdaş Yorumları ve Hayek’in Ekonomik Yaklaşımları”, <http://makdis.pamukkale.edu.tr>, Erişim: 01.04.2003.
2. BÜYÜKAKIN, Tahir; (2000), “Asya Krizi Üzerine Hayekçi Bir Deneme”, <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsayi19/1910.htm>, Erişim: 07.07.2003.
3. BOETTKE, Peter; (1992), “Friedrich A. Hayek (1899–1992)”, The Freeman, August, pp. 300–303.
4. BOETTKE, Peter, Christopher J. Coyne, and Peter T. Leeson; (2004), “Hayek vs. the Neoclassicists: Lessons from the Socialist Calculation Debate” <http://www.gmu.edu/departments/economics/pboettke>, Erişim: 15.01.2008
5. BUTLER, Eamonn; (1996), Hayek: Çağımız İktisat ve Siyaset Felsefesine Katkı, (Çev: Y.Ziya Çelikkaya), Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları.
6. COWEN, Tyler and Eric Crampton (ed); (2002), "Market Failure or Success: The New Debate", The Independent Institute.
7. ÇAKLI, Sabri; (1998), İktisat Politikası Düşüncesinin Evrimi, Ankara: Gazi Kitabevi.
8. DİNLER, Zeynel; (1995), İktisada Giriş, Bursa: Ekin Kitabevi.
9. ERCAN, Fuat; (1997), Para ve Kapitalizm, İstanbul: Ceylan Yayınları.
10. EREN, Ercan; (1991), Piyasa, Özgürlük ve Eşitlik, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
11. GARRİSON, R.W.; (2006), “From Keynes to Hayek: The Marvel of Thriving Macroeconomies”, Review of Austrian Economics, Volume:19, pp.5-15.
12. GARRİSON, R.W.; (1989), “The Austrian Theory of the Business Cycle in the Light of Modern Macroeconomics”, Review of Austrian Economics, Volume:3, pp.4-29.
13. GARRİSON, R.W.;(1986), “Hayekian Trade Cycle Theory: A Reappraisal”, <http://www.auburn.edu/~garrir/c4refah.htm>, Erişim: 05.02.2008
14. GALBRAİTH, J. K; (1989), Para: Nereden Gelir Nereye Gider, (Çev: N. Himmetoğlu-B.Çorakçı), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
15. GÜVENÇ, Nazım; (1999), Hayek: izm’ler Dizisi:19, İstanbul: BDS Yayınları.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694 – 528X

Sayı: 18

Ekim – Kasım – Aralık 2009

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

16. HABERLER, Gottfried; (1986), “Reflections On Hayek’s Business Cycle Theory”, Cato Journal, Vol.6, No.2, pp. 421–435.
17. HAYEK, Friedrich A.; (1997), Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Özgür Bir Toplumun Siyasal Düzeni, (Çev: Mehmet Öz), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
18. HAYEK, Friedrich A.; (1995), Kölelik Yolu, (Çev: Turhan Feyzioğlu - Yıldırım Arslan), Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları.
19. HAYEK, Friedrich A.; (1983), “Eleştireci Bir Görüş”, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı: 10, Ekim, ss.37-42.
20. HAYEK, Friedrich A.; (1977); “Toward a Free Market Monetary System”, The Journal of Libertarian Studies, 3-1, pp. 1-8.
21. HAYEK, Friedrich A.; (1945), “The Use of Knowledge in Society,” American Economic Review, 35, No. 4; pp. 519–30
22. HAYEK, Friedrich A.; (1939), Profits, Interest and Investment and Other Essays on the Theory of Industrial Fluctuations, London: George Routledge&Sons.
23. HAYEK, Friedrich; (1933), Monetary Theory and the Trade Cycles, New-York: Sentry Press.
24. HAYEK, Friedrich A.; (1931), Prices and Production, New-York: Great Britain.
25. KAZGAN, Gülten; (1997), İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
26. KEYNES, J.M; (1976), The General Theory of Employment, Interest and Money, London: The MacMillan Press.
27. KRUGMAN, Paul; (2001), Politika Taşeronları: Azalan Beklentiler Çağında İktisadi Eğilimler ve Önemsizleşen Refah, (Çev: Neşenur Domaniç), İstanbul: Literatür Kitabevi.
28. LACHMANN, Ludwig; (1940), "A Reconsideration of the Austrian Theory of Industrial Fluctuations" *Economica*, May, pp. 179–196.
29. ÖÇAL, Tezer vd.; (1997), Para-Banka Teori ve Politika, Ankara: Gazi Kitabevi.
30. OĞUZ, Fuat; (2000), “The Role of Practical Knowledge in Market Processes: An Assessment of the Austrian Contribution” *Journal of Economic and Social Research*, 2 (2), pp.59–74.
31. OĞUZ, Fuat; (2001a), “Piyasa Süreci Teorisi: Tarihsel Gelişim”, <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsaiy21/2111.htm>, Erişim: 07.07.2003.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694 – 528X

Sayı: 18

Ekim – Kasım – Aralık 2009

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

32. OĞUZ, Fuat; (2001b), “Rekabet, Girişimcilik ve Keşif Süreci: Piyasa Süreci Teorisinin Ana Hatları”, <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsai23/2310.htm>, Erişim: 07.07.2003.
33. RİCARDO, David; (1997), Ekonomi Politigin ve Vergilendirmenin İlkeleri, (Çev: Tayfun Ertan), İstanbul: Belge Yayınları.
34. SAVAŞ, Vural; (1997), İktisatın Tarihi, İstanbul: Avcıol Basım-Yayın.
35. WAGNER, Richard E.; (1999), “Austrian Cycle Theory: Saving the Wheat While Discarding the Chaff”, Review of Austrian Economics, Volume: 12, pp.65–80.
36. YAY, Turan; (1993), F.A Hayek’te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes-Keynesciler Tartışması, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
37. YAY, Turan; (2004), “Avusturya İktisat Okulunun Tarihsel Gelişimi ve Metodolojisi”, Piyasa Dergisi, Sayı: 11, ss. 1–29.
38. YAYLA, Atilla; (1993), Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi, Ankara: Turhan Kitabevi.